

Rapport

Sport in krimp- en anticipeerregio's

Over de ontwikkeling en sociale
betekenis van verenigingen en
accommodaties

Sport in krimp- en anticipeerregio's

Over de ontwikkeling en sociale betekenis van verenigingen en accommodaties

Met financiële ondersteuning van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)

Mulier Instituut

Rutger de Kwaasteniet
Amilia Aarnink
Petra Schep
Björn Schadenberg
Janine van Kalmthout

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met het Mulier Instituut.

© Mulier Instituut

Utrecht, 1 juni 2026
www.mulierinstituut.nl
info@mulierinstituut.nl

Disclaimer

U mag delen uit deze publicatie overnemen op voorwaarde van bronvermelding: Mulier Instituut, de titel van de publicatie en het jaar van uitgave. Er gelden gebruiksvoorwaarden voor de foto's in deze publicatie. Neem foto's daarom niet over zonder toestemming van het Mulier Instituut.

Over ons

Het Mulier Instituut doet sportonderzoek voor beleid en samenleving. Voor overheden, maatschappelijke organisaties, onderwijsinstellingen, sportorganisaties en bedrijven onderzoeken we allerlei thema's op het gebied van sport en sportief bewegen: van de sportdeelname van (groepen) Nederlanders tot de motorische vaardigheden van kinderen, en van diversiteit en inclusie in de sport tot de economische impact van sportevenementen.

Het Mulier Instituut is een onafhankelijke stichting zonder winstoogmerk.

Ons doel is bijdragen aan goed onderbouwd beleid, gericht op de bevordering van sport, sportief bewegen en versterking van de sportsector. Dit doen we op verschillende manieren:

We verzamelen data en monitoren de Nederlandse sportsector en beleidsprogramma's.

We ontwikkelen kennis en onderzoeksmethoden via verkennende en verdiepende studies.

We duiden onderzoeksuitkomsten en vertalen deze naar de beleidspraktijk.

We onderbouwen beleidsbeslissingen met expertise en advies.

We bieden gevraagd en ongevraagd duiding en reflectie in de rol van 'kritische vriend' van de sportsector.

We zetten ons in voor de bevordering van de sportwetenschap.

Inhoudsopgave

Sport in krimp- en anticipeerregio's

1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding	5
1.2	Onderzoeksvragen	6
1.3	Methoden	6
2	Ontwikkeling	10
2.1	Inwoners	10
2.2	Sportverenigingen	11
2.3	Sportaccommodaties	13
2.4	Lidmaatschap sportbonden	15
3	Sociale ontmoeting en verbinding	17
3.1	Lokale verschillen	17
3.2	Dorpshuisfunctie	19
3.3	Multifunctioneel gebruik accommodaties	21
3.4	Veranderende samenstelling verenigingen	22
4	Conclusies en aanbevelingen	23
4.1	Conclusies	23
4.2	Aanbevelingen	24
	Bronnen	28
	Bijlage 1: Overzicht interviewrespondenten	30
	Bijlage 2: Leidraad interviews vertegenwoordigers lokale leefbaarheid	31
	Bijlage 3: Leidraad interviews beleidsambtenaren gemeenten	33
	Bijlage 4: Leidraad interviews lokale vertegenwoordigers sport(verenigingen)	36

Inleiding

In Nederland zijn er zorgen over het voortbestaan van sportverenigingen. In het bijzonder in regio's waarin de bevolking afneemt of bevolkingsafname is te verwachten. Het Mulier Instituut onderzocht hoe sportverenigingen en -accommodaties zich ontwikkelen in deze krimp- en anticipeerregio's¹. En wat zij daar betekenen voor ontmoeting en verbinding tussen mensen. In dit eerste hoofdstuk beschrijven we de aanleiding voor het onderzoek en de onderzoeksvragen en -methoden.

1.1 Aanleiding

Sportverenigingen en sociale cohesie

Het beoefenen van verenigingssport is in Nederland al decennialang een populaire manier van vrijetijdsbesteding (Van den Dool et al., 2025). Bij een sportvereniging of -accommodatie komen mensen niet alleen om te sporten, maar ook om andere mensen te ontmoeten en zich met hen te verbinden.

Sportverenigingen en sportaccommodaties kunnen daarom een wezenlijke bijdrage leveren aan sociale cohesie (Robertson et al., 2019; Tiessen-Raaphorst, 2020). In dit onderzoek zien we sociale cohesie als de mate waarin mensen samenhangen door zich met elkaar verbonden te voelen (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2025).

Sportverenigingen onder druk

Het aantal sportverenigingen in Nederland neemt af; het gemiddeld aantal leden per vereniging blijft ongeveer gelijk (Van Eldert & Van Kalmthout, 2024). Dit roept de vraag op in hoeverre kleine sportverenigingen kunnen blijven voortbestaan.

Zorgen over het voortbestaan van (kleine) sportverenigingen zijn er in het bijzonder in krimpregio's en anticipeerregio's. Dit zijn regio's waarbinnen gemeenten te maken hebben met een bevolkingsafname (krimpregio) of daar in de toekomst mogelijk mee te maken krijgen (anticipeerregio).

Door bevolkingsafname kan de behoefte aan private en publieke voorzieningen in gemeenten in deze regio's onder druk staan (Manakou, 2018). Hierbij gaat het bijvoorbeeld om supermarkten, bibliotheken, basisscholen en dorpshuizen, maar ook om sportverenigingen en sportaccommodaties (Hoekman et al., 2010; Van der Roest et al., 2017; Vermeij et al., 2014).

¹ Voor het bevorderen van de leesbaarheid van dit rapport verwijzen we naar krimp- en anticipeerregio's. Maar we willen benadrukken er tussen en binnen krimpregio's en anticipeerregio's verschillen zijn, zoals in de resultaten en conclusies naar voren komt.

Het onderzoek

Het Mulier Instituut onderzocht tegen deze achtergrond hoe sportverenigingen en -accommodaties zich ontwikkelen in krimp- en anticipeerregio's. En wat ze in gemeenten binnen die regio's betekenen voor sociale ontmoeting en verbinding.

1.2 Onderzoeksvragen

Onze onderzoeksvragen zijn:

1. Hoe ontwikkelen sportverenigingen en -accommodaties zich in krimp- en anticipeerregio's in Nederland?
2. Wat betekenen sportverenigingen en -accommodaties voor sociale ontmoeting en verbinding in gemeenten in krimp- en anticipeerregio's?

1.3 Methoden

In ons onderzoek gebruikten we secundaire analyses, casestudies en bureauonderzoek.

Secundaire analyses

We beantwoorden de eerste onderzoeksvraag op basis van beschrijvende statistieken. Die gaan bijvoorbeeld over het aantal hectaren bestemd voor sport in krimp- en anticipeerregio's. We brengen statistieken in beeld door data uit de volgende bronnen te heranalyseren:

- de Database SportAanbod (DSA) van het Mulier Instituut;
- het Nationaal Sportonderzoek (NSO) van het Mulier Instituut;
- het Databestand sportorganisaties van het Mulier Instituut;
- het Verenigingspanel van het Mulier Instituut;
- het gemeentepanel van de Vereniging Sport en Gemeenten (VSG);
- de database van het CBS over bodemgebruik in Nederland;
- de Vrijetijdsombinus (VTO) van het SCP en CBS.

Casestudies

We beantwoorden de tweede onderzoeksvraag vooral via casestudies.

● Selectie cases

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke relaties heeft Nederland in 2019 onderverdeeld in negen krimp- en elf anticipeerregio's (figuur 1.1). Sindsdien hebben het ministerie en de Rijksoverheid geen nieuw onderscheid in die regio's gemaakt.

In afstemming met VSG, het Kenniscentrum Sport en Bewegen en NOC*NSF selecteerden we als cases één gemeente in een krimpregio in het noorden van Nederland, één in een krimpregio in het oosten, één in een anticipeerregio in het westen en één in een anticipeerregio in het zuiden.

Figuur 1.1

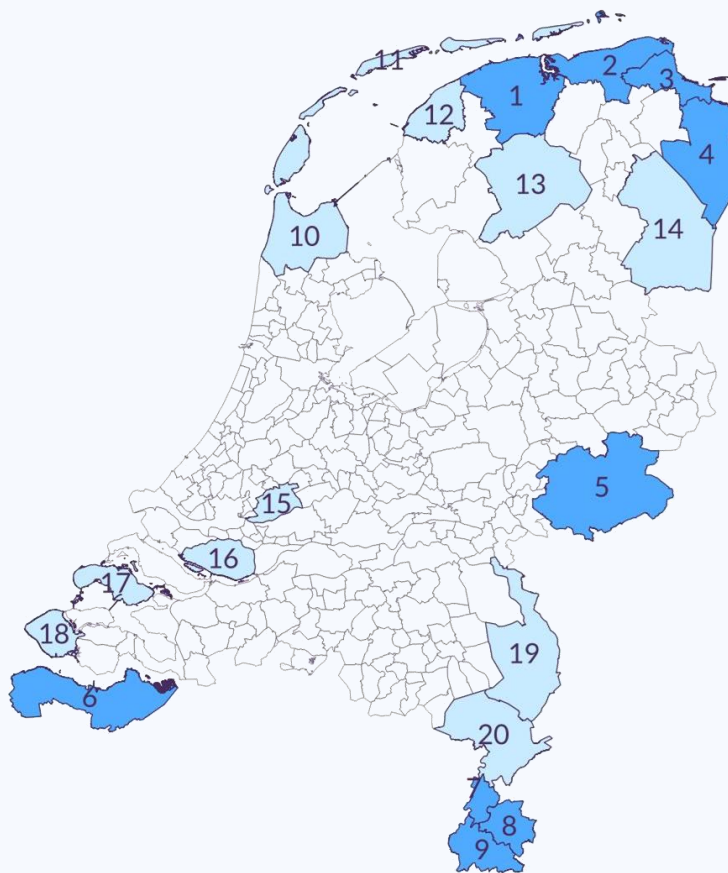
Indeling Nederland in krimp- en anticipeerregio's

Krimpregio's

- 1) Noordoost-Friesland
- 2) Het Hogeland
- 3) Eemsdelta
- 4) Oost-Groningen
- 5) Achterhoek
- 6) Zeeuws-Vlaanderen
- 7) Westelijke Mijnstreek
- 8) Parkstad Limburg
- 9) Maastricht-Mergelland

Anticipeerregio's

- 10) Kop van Noord-Holland
- 11) Friese Waddeneilanden
- 12) Noordwest-Friesland
- 13) Zuidoost-Friesland
- 14) Oost-Drenthe
- 15) Krimpenerwaard
- 16) Hoeksche Waard
- 17) Schouwen-Duiveland
- 18) Walcheren
- 19) Noord-Limburg
- 20) Midden-Limburg

Bron: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijkrelatie, indeling krimp- en anticipeerregio's, 2019. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

● **Uitvoering casestudies: interviews**

○ **Vertegenwoordigers lokale sport**

We interviewden beleidsambtenaren sport (en bewegen) uit de vier gemeenten. Gemeenten zetten vanuit hun sportbeleid in op de ontwikkeling van sportverenigingen en -accommodaties. Ook in relatie tot sociale ontmoeting en verbinding. Gemeenten zijn veelal eigenaar van de accommodaties en/of opstellen die sportverenigingen gebruiken (Hoekman et al., 2019).

We hebben ook vertegenwoordigers van de lokale sportsector in gemeenten geïnterviewd. Veelal waren dit bestuurders van sportverenigingen. Om verschillen en overeenkomsten tussen typen sporten in beeld te brengen, spraken we per gemeente met bestuurders van buitensport- en binnensportverenigingen.

In plaats van met verenigingsbestuurders spraken we in één gemeente met een vertegenwoordiger van de lokale sportraad en een sportserviceorganisatie die in de bredere anticipeerregio actief is.

○ **Vertegenwoordigers lokale leefbaarheid**

Om te voorkomen dat we in ons onderzoek alleen maar ‘met de sport over de sport’ praatten, interviewden we ook vertegenwoordigers van lokale leefbaarheid. Dit waren bijvoorbeeld beleidsambtenaren op dit thema of een thema als welzijn, wijken en burgerparticipatie.

Ook spraken we enkele bestuurders van dorps- en participatieraden. Vanuit hun leefbaarheidsbelangen hebben deze functionarissen inzicht in de betekenis van sport in relatie tot sociale ontmoeting en verbinding. Ook tegen de achtergrond van het verdwijnen of onder druk staan van andere voorzieningen in gemeenten, zoals supermarkten en bibliotheken.

○ **Overzicht, leidraden en toestemming**

We namen in totaal 24 interviews af. Het overzicht van onze respondenten is te vinden in bijlage 1. Onze interviewleidraden staan in bijlagen 2, 3 en 4. Alle respondenten hebben van tevoren toestemming gegeven om de interviewgesprekken op te nemen.

○ **Thematische inhoudsanalyse**

We analyseerden notulen van de interviews via een thematische inhoudsanalyse. De belangrijke thema's die we daarmee identificeerden, presenteren we in hoofdstuk 3 van dit rapport.

Bureauonderzoek

Het antwoord op de tweede onderzoeksvraag baseren we ook op bureauonderzoek. Daarbij lag de focus op Noordwest-Europa, omdat verenigingen daar, net als in Nederland, een dominant organisatiekader zijn in de sport (Hoekman et al., 2015b).

Bronnen kwamen we op het spoor door de zoektermen sport, sportverenigingen (*voluntary sport clubs*) en sportaccommodaties (*sport accommodations*) te combineren met:

- social cohesion/sociale cohesie;
- social infrastructure/sociale infrastructuur;
- quality of life/levenskwaliteit;
- meeting places/ontmoetingsplekken;
- population decline/bevolkingsafname;
- aging population/(dubbele) vergrijzing;
- declining youth population/ontgroening;
- rural areas/plattelandsgebieden.

Deze zoektermen gebruikten we in Google Scholar en in AI-zoekmachine Consensus. Ook vroegen we publicaties op bij IdrætsPlatformen (Denemarken), Malmö University (Zweden), Sveriges Kommuner och Regioner (Zweden), Linköping

University (Zweden), KTH Royal Institute of Technology (Zweden) en Danish Institute for Sports Studies (Denemarken). Deze organisaties hebben relevante kennis van sportverenigingen en -accommodaties in gebieden waar bevolkingskrimp aan de orde is of kan zijn.

De resultaten van het bureauonderzoek gebruiken we in dit rapport om onze interviewdata te onderbouwen, te illustreren en in een bredere context te plaatsen.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan we in op de ontwikkeling van sportverenigingen en -accommodaties in krimp- en anticipeerregio's. Hoofdstuk 3 gaat over hun betekenis voor sociale ontmoeting en verbinding in gemeenten in deze regio's. In hoofdstuk 4 staan onze conclusies en aanbevelingen.

Ontwikkeling

We zoomen in dit hoofdstuk in op de ontwikkeling van sportverenigingen en -accommodaties in krimp- en anticipieerregio's. De ontwikkeling van het aantal inwoners en lidmaatschappen van sportbonden beïnvloedt de ontwikkeling van sportverenigingen en -accommodaties. Daarom besteden we daar in dit hoofdstuk ook aandacht aan.

2.1 Inwoners

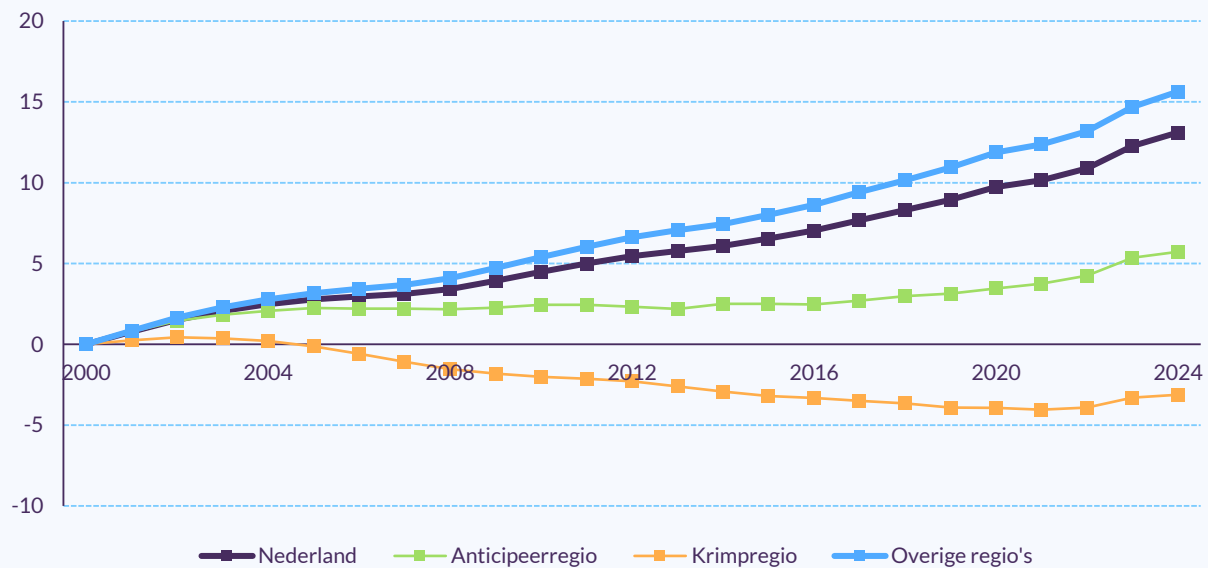
In krimp- en anticipieerregio's in Nederland woonden in 2025 ruim 2,8 miljoen inwoners verspreid over 78 gemeenten. Dit zijn overwegend niet-stedelijke of weinig stedelijke gemeenten met minder dan 50.000 inwoners, volgens de indeling van het CBS. Het SCP classificeert de gemeenten in beide regio's bijna uitsluitend als kleinschalige en overwegend als kleinstedelijke gemeenten (Vermeij et al., 2021). Maar deze typen gemeenten komen het meest voor in Nederland, en daarmee ook veel in de andere regio's.

Het aantal inwoners in Nederland is sinds 2000 met 15 procent toegenomen (figuur 2.1). In de meeste gemeenten in krimpregio's (73%) en anticipieerregio's (58%) is de bevolking afgenomen. Door de bevolkingsgroei in andere gemeenten is het totale aantal inwoners van alle anticipieerregio's samen wel toegenomen. Ook in een kwart van de andere Nederlandse gemeenten was er sprake van krimp (26%).

In de meeste Nederlandse gemeenten is het aandeel ouderen (65 jaar en ouder) toegenomen en het aandeel jongeren (20 jaar en jonger) afgenomen. Deze verschuiving in bevolkingssamenstelling heeft niet specifiek meer plaatsgevonden in de gemeenten in krimp- en anticipieerregio's (niet in figuur 2.1).

Figuur 2.1**Ontwikkeling totale aantal inwoners**

(in procenten t.o.v. 2000)

Bron: CBS, regionale kerncijfers 2000-2024. Bewerking: Mulier Instituut.

2.2 Sportverenigingen

Ruim 26.000 sportverenigingen waren geregistreerd bij de Kamer van Koophandel (KvK) in 2024.² Dit betekent dat er gemiddeld één vereniging per 690 inwoners in Nederland is. De gemeenten in krimp- en anticipieerregio's tellen gemiddeld relatief meer verenigingen (één vereniging per 430 inwoners). Ook zijn in deze gemeenten relatief meer verenigingen te vinden ten opzichte van het gemiddelde van alle kleinschalige gemeenten en overwegend kleinstedelijke gemeenten.

Maar binnen deze groepen zitten grote verschillen. Zo zijn er ook veel gemeenten in krimp- en anticipieerregio's waar relatief weinig verenigingen staan geregistreerd. En gemeenten in de andere regio's waar relatief veel verenigingen actief zijn.

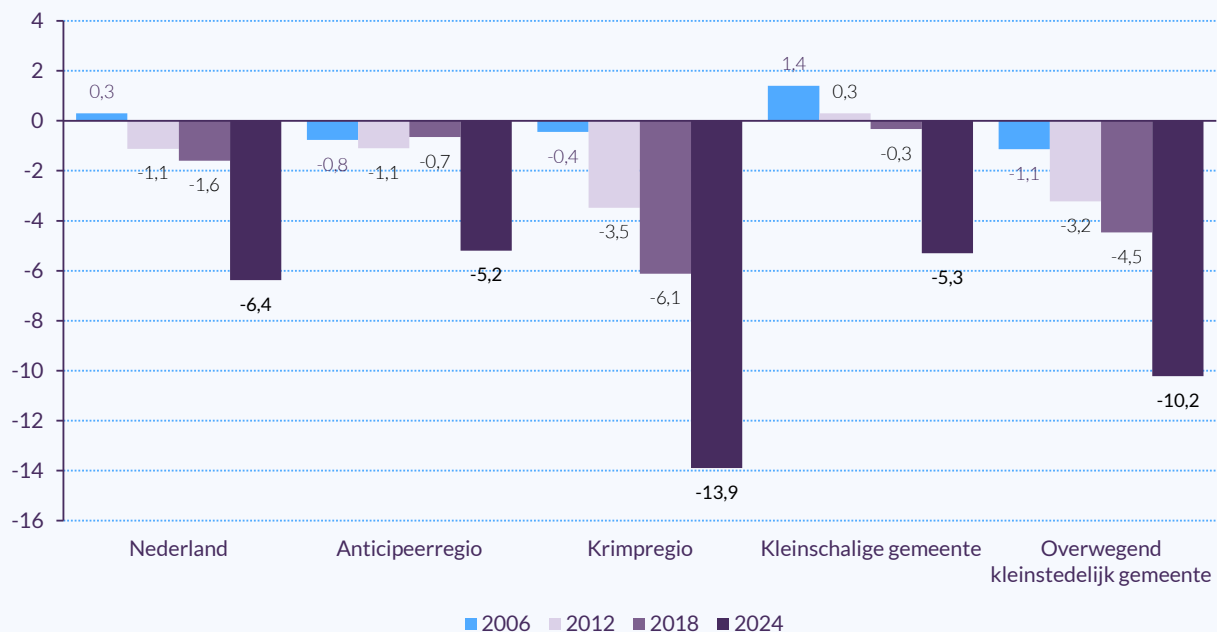
Het aantal sportverenigingen (ingeschreven bij de KvK) is sinds 2000 afgenomen (-6% in 2024 t.o.v. 2000, figuur 2.2). Toen stonden er ruim 28.000 verenigingen geregistreerd, terwijl het aantal inwoners toen ruim 2 miljoen minder was (+14% in 2024 t.o.v. 2000). Het gemiddelde aantal inwoners per vereniging is daarmee toegenomen van 560 in 2000 naar 690 in 2024.

Het gemiddelde aantal verenigingen is het meest afgenomen in de krimpregio's. In de andere regio's is het aantal inwoners meer toegenomen, waardoor daar het gemiddelde aantal inwoners per sportvereniging meer is toegenomen. Ook hier geldt dat er binnen de groepen gemeenten (grote) verschillen zitten.

² Mulier Instituut, Databestand sportorganisaties.

Figuur 2.2**Ontwikkeling aantal sportverenigingen**

(in procenten t.o.v. 2000)

Bron: Mulier Instituut, Databestand sportorganisaties.

Sportverenigingen hebben moeite met financiën, ledenbestand en beleid

Sportverenigingen in krimp- en anticipieerregio's geven vaker aan moeite te hebben om hun financiën, ledenbestand en beleid op peil te houden dan een gemiddelde vereniging.³ Zo geeft een kwart van deze verenigingen aan jaarlijks een negatief resultaat te hebben (28%) en geen ruimte binnen de begroting te hebben voor onverwachte uitgaven (23%). 13 procent noemt hun financiële positie ongezond (landelijk 10%).

Ook scoren zij gemiddeld lager op maatschappelijke betrokkenheid, het aanbod van activiteiten en de mate waarin zij plannen hebben om zich verder te ontwikkelen. Slechts een kwart van deze verenigingen (23%) voert activiteiten uit voor de leefbaarheid in de wijk/buurt/omgeving van de vereniging of is dat van plan.

Ook het toekomstbeeld van de verenigingen in krimp- en anticipieerregio's is vaker somber dan dat van een gemiddelde vereniging in Nederland. Verenigingen signaleren een gebrek aan jeugdinstroom, een vergrijzend en krimpend ledenbestand en een afnemende beschikbaarheid van vrijwilligers. Eén op de tien (9%) geeft aan op het punt van omvallen te staan. Landelijk is dit 6 procent.

³ Mulier Instituut, Verenigingspanel zomer 2024.

Deze problematiek is ook terug te zien in het lokale sportbeleid. In gemeenten in krimp- en anticipeerregio's is het versterken van de organisatiekracht van sportverenigingen vaker een expliciete doelstelling binnen het gemeentelijke sportbeleid (Geurink et al., 2025).

2.3 Sportaccommodaties

Bijna 25.000 sportaccommodaties staan in de Database SportAanbod (DSA) van het Mulier Instituut geregistreerd. Hier zijn ruim 55.000 sportvoorzieningen zoals sportvelden, tennisbanen, sporthallen en fitnesszalen te vinden. Onder andere sportverenigingen gebruiken deze voorzieningen. Lang niet alle sportverenigingen maken gebruik van een sportaccommodatie of -voorziening. Veel verenigingen verzorgen hun aanbod in de openbare ruimte of in een andersoortige accommodatie, zoals een buurthuis.

Kernindicator sportaccommodaties

De kernindicator sportaccommodaties ligt landelijk op 24,8 en is sinds 2015 vrij constant (Schadenberg & Wezenberg-Hoenderkamp, 2025).⁴ Deze kernindicator geeft het gemiddelde sportvoorzieningenniveau per 10.000 inwoners weer. Hierbij wordt rekening gehouden met verschillen in de diversiteit en capaciteit van sportaccommodaties.

Gemeenten in krimp- en anticipeerregio's scoren gemiddeld hoger op de kernindicator (30,8). Zij scoren gemiddeld ook hoger dan de kleinschalige gemeenten en overwegend kleinstedelijke gemeenten. Ook hier geldt dat er binnen de groepen grote verschillen zijn.

Aanbod en afstand

Sporthallen/-zalen, voetbalvelden en tennisbanen vormen een basisinfrastructuur van (gemeentelijke) sportvoorzieningen in Nederland (Hoekman & Schadenberg, 2023). Deze typen voorzieningen komen in de gemeenten in krimp- en anticipeerregio's min of meer even veel voor als in gemeenten in andere regio's (**tabel 1.1**). Ook de afstand tot deze voorzieningen is niet groter. Voor andere typen voorzieningen is dit wel het geval (Wezenberg-Hoenderkamp & Rauws, 2023).

Relatief veel gemeenteambtenaren Sport (35%) in krimpregio's hebben in de afgelopen tien jaar het aantal sportvelden in hun gemeenten zien afnemen.⁵ Ook nam volgens hen het aantal tennisbanen af, maar dit zagen hun collega's in andere gemeenten ook gebeuren. Een afname van het aantal sporthallen/-zalen (en zwembaden) zagen ambtenaren niet vaak, ongeacht het type gemeente.

⁴ De kernindicator sportaccommodaties is één van de twintig kernindicatoren Sport en Bewegen. Deze heeft de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in 2014 benoemd om de stand van zaken op dit terrein in de tijd te kunnen volgen.

⁵ Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, november/december 2024.

Tabel 2.1
Gemiddeld aanbod sportaccommodaties

	Kernindicator	Aantal voorzieningen per 25.000 inwoners			
	Sportaccommodaties	Sporthallen	Sportzalen	Voetbalvelden	Tennisbanen
Alle Nederlandse gemeenten	24,8	2,8	0,2	3,2	3,7
Gemeenten in krimpregio's	27,7	2,9	0,2	3,0	2,9
Gemeenten in anticipeerregio's	33,7	3,9	0,2	3,1	3,5
Kleinschalige gemeenten	26,2	3,1	0,8	2,8	3,0
Overwegend kleinstedelijk gemeenten	22,7	2,4	2,1	3,6	4,2

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod, 2023.

Tevredenheid met aanbod aan accommodaties

Drie kwart van de Nederlanders vindt dat er voldoende keuze uit verschillende sporten in hun buurt is (77%; Schadenberg & Wezenberg-Hoenderkamp, 2025). Ook vinden zij dat er voldoende sportaccommodaties in hun directe omgeving zijn (73%). Dit aandeel is in krimpregio's en anticipeerregio's even hoog als in de andere regio's.

Wel neemt de tevredenheid af – in de krimp- en anticipeerregio's én in andere regio's. Een dalende tevredenheid over het sport- en beweegaanbod is in lijn met de verwachting uit de Sport Toekomstverkenning van het RIVM en het SCP uit 2016. Zij verwachtten dit omdat het tijd kost om het aanbod aan te passen aan de veranderende vraag die ontstaat door vergrijzing, toename van het aantal niet-westerse migranten en individualisering.

Accommodaties belangrijk voor sociale cohesie

Het overgrote deel van de Nederlanders vindt het belangrijk dat gemeenten sportverenigingen ondersteunen door sportaccommodaties te beheren en te onderhouden (75%).⁶ Zij vinden dat de sportaccommodaties belangrijk zijn voor de leefbaarheid, een belangrijke ontmoetingsplek voor buurtgenoten vormen en het gemeenschapsgevoel versterken. Dit is zowel in krimp- en anticipeerregio's als in de andere regio's het geval.

Ook beleidsambtenaren sport vinden de aanwezigheid van sportaccommodaties in de gemeente belangrijk.⁷ Zij vinden de accommodaties onmisbaar voor de

⁶ Mulier Instituut, Nationaal Sportonderzoek (NSO) september 2025.
⁷ Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, november/december 2024.

leefbaarheid in hun gemeente (91%) en zijn van mening dat deze een belangrijke functie hebben voor de sociale cohesie (96%). Dit geven zowel ambtenaren in de krimp- en anticipatie regio's als ambtenaren in de andere regio's aan. Opvallend is dat gemeenten in krimp regio's minder vaak inzetten op het vergroten van de rol van sportaccommodaties voor de leefbaarheid en sociale cohesie (43% vs. 71%).

Twee op de drie sportverenigingen geven aan dat hun vereniging een (enigszins) belangrijke functie heeft voor de leefbaarheid in hun omgeving (64%).⁸ Dit vinden verenigingen in krimp- en anticipatie regio's minder vaak dan verenigingen in de andere regio's. Ook willen minder verenigingen in krimp- en anticipatie regio's een grotere rol gaan spelen dan zij nu doen (57% vs. 70%).

2.4 Lidmaatschap sportbonden

In 2024 was 23 procent van de Nederlandse bevolking van 4 jaar en ouder lid van een sportvereniging.⁹ In de gemeenten in krimp- en anticipatie regio's lag dit aandeel gemiddeld iets lager dan in de gemeenten in de andere regio's (-4%). Dit komt grotendeels doordat de inwoners van de overwegend kleinstedelijke gemeenten (in krimp- en anticipatie regio's) minder vaak lid zijn.

Het aantal inwoners dat lid is van een sportvereniging die (via een sportbond) is aangesloten bij NOC*NSF, neemt af.¹⁰ Deze afname is in de gemeenten in de krimp regio's gemiddeld sterker dan in de andere regio's.

Wanneer we inzoomen op specifieke sportbonden, valt op dat in 2024 het aantal bondslidmaatschappen bij de golf-, hockey- en tennisbond in krimp- en anticipatie regio's lager is (figuur 2.3). Daartegenover staat dat het aantal bondslidmaatschappen bij de voetbalbond in deze regio's juist hoger ligt dan gemiddeld.

Tot slot laat de ontwikkeling over een langere periode zien dat met name in anticipatie regio's de afname in bondlidmaatschappen tussen 2012 en 2024 relatief groter is geweest bij de gymnastiek- en hockeybond (niet in figuur 2.3).

⁸ Mulier Instituut, Verenigingspanel zomer 2024.

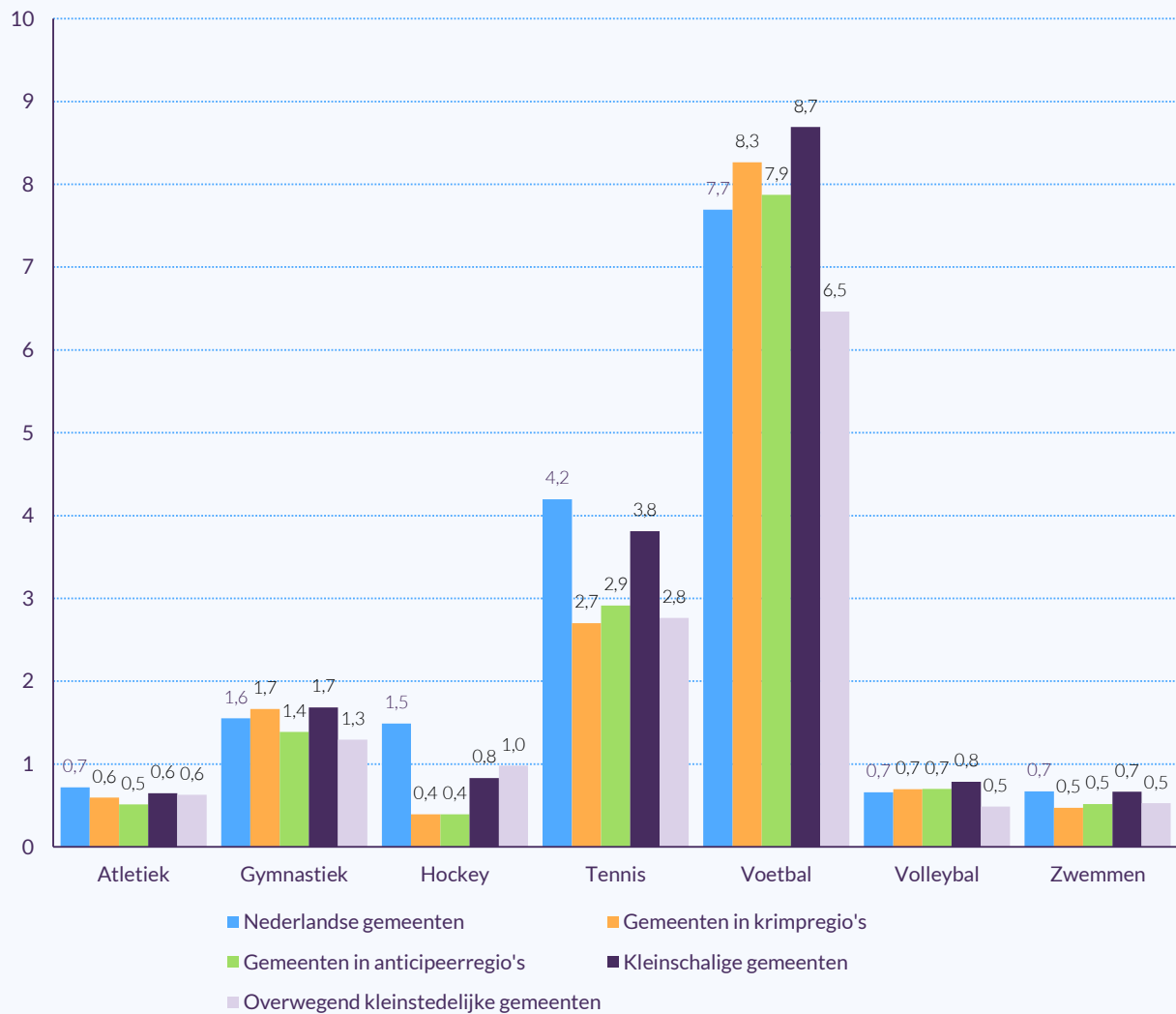
⁹ CBS en RIVM, Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor 2024.

¹⁰ Sportverenigingen hoeven niet aangesloten te zijn bij een sportbond. Zo is ongeveer een derde van de binnensportverenigingen niet aangesloten bij een sportbond.

Figuur 2.3

Gemiddeld aantal lidmaatschappen van diverse sportbonden

(in procenten van de bevolking)

Bron: NOC*NSF-lidmaatschappen, 2024.

Sociale ontmoeting en verbinding

In dit hoofdstuk beantwoorden we de tweede onderzoeksvraag: *Wat betekenen sportverenigingen en -accommodaties voor sociale ontmoeting en verbinding in gemeenten in krimp- en anticipeerregio's?* We zoomen in op vier thema's die als een rode draad door onze interviewgesprekken liepen.

3.1 Lokale verschillen

Krimp- en anticipeerregio's bevatten meerdere gemeenten. Niet in al die gemeenten is sprake van bevolkingskrimp of wordt die verwacht. Sterker nog: in twee van onze casegemeenten is een toename van de bevolking voorspeld.

Gemeenten zonder (verwachte) bevolkingskrimp

Een van de casegemeenten die we onderzochten, bevindt zich in een anticipeergebied in het westen van Nederland. Het is volgens de meeste respondenten die we uit deze gemeente spraken een **'stadse gemeente'**, die tussen de 40.000 en 50.000 inwoners telt. De gemeente bestaat uit een stadskern en twee kleine dorpskernen. Tussen 2021 en 2035 verwacht het CBS in de gemeente een bevolkingstoename van afgerond 5 procent.

Onze casegemeente in een anticipeerregio in het zuiden van Nederland is een gemeente met een grote stadskern en vijf verschillende dorpskernen. Alles bij elkaar woonden daar in 2024 ruim 50.000 mensen. In deze gemeente verwacht het CBS tussen 2021 en 2035 een bevolkingstoename van afgerond 3 procent.

● Redenen voor bevolkingsgroei

Voor de bevolkingstoename in de casegemeenten noemen respondenten drie belangrijke oorzaken:

1. Jongeren en jongvolwassenen kunnen vanuit hun woonplaats lastig aan woonruimte komen in nabijgelegen gelegen grootstedelijke gemeenten of gebieden. Zij willen daar meestal naartoe verhuizen voor hun studie of werk. Door deze ontwikkeling blijven steeds meer jongeren en jongvolwassenen langer thuis wonen, of vinden ze woonruimte in de gemeenten waar zij al woonden.
2. Mensen keren op middelbare leeftijd geregeld terug naar de gemeenten of kernen waar zij als jongvolwassenen vertrokken. In onze interviews noemen respondenten dat terugkeerders meestal mensen zijn die met hun partner en kinderen als gezin terugkeren.
3. Vluchtelingen en expats stromen als nieuwe leden van de bevolking in binnen gemeenten.

● Stabilisering of stijging ledenaantal verenigingen

Doordat het inwoneraantal in gemeenten of kernen daarbinnen stabiliseert of stijgt, geldt dit volgens respondenten ook voor het ledenaantal van menig vereniging. Verschillende gesprekspartners geven aan dat verenigingen over het algemeen weinig moeite hebben om leden te werven en behouden.

In Nederland beoefenen vooral jongeren en jongvolwassenen verenigingssport (NOC*NSF, 2025). Doordat zij steeds vaker blijven wonen in de casegemeenten, blijven juist zij volgens respondenten ook relatief vaak lid van de verenigingen waar ze al aangesloten waren.

Wel zijn er verschillen in de ledenontwikkeling van verenigingen. Niet iedere club in een gemeente of kern waar de bevolking (naar verwachting) niet afneemt of zelfs toeneemt, kent een stabiel of stijgend ledenaantal.

Gemeenten met (verwachte) bevolkingsafname

We voerden ook onderzoek uit in twee casegemeenten waar wel bevolkingsafname aan de orde is of waar die volgens het CBS te verwachten valt. Onze casegemeente in een krimpregio in het noorden van Nederland valt uiteen in een grote stadskern en meer dan tien dorpskernen die daaromheen liggen. In 2024 woonden in de gemeente ongeveer 30.000 inwoners. In de periode van 2021 tot en met 2035 verwacht het CBS in de gemeente een bevolkingsafname van ongeveer 7 procent.

Onze casegemeente in het oosten van Nederland typeren meerdere respondenten als een ' **rurale gemeente**'. Meer dan 44 dorpskernen maken onderdeel uit van de gemeente. In 2024 telde deze gemeente ruim 30.000 inwoners. Het CBS verwacht dat het bevolkingsaantal in de gemeente tussen 2021 en 2035 met afgerond 5 procent afneemt.

Voor deze beide gemeenten in krimpregio's geldt dat de ontwikkeling van inwoneraantallen weer kan verschillen per kern.

● Schaalvergroting verenigingen

In de casegemeente in het oosten van Nederland bevinden zich in totaal meer dan honderd sportverenigingen. Volgens de beleidsambtenaar sport en bewegen en de kwartiermaker sport en leefbaarheid die binnen de gemeente actief zijn, zijn dat relatief veel verenigingen in relatie tot het aantal inwoners. Het landschap van sportverenigingen omschrijven zij als '**actief, betrokken en divers**'. Uiteraard zijn er hierbij verschillen tussen verenigingen.

Voor al door dubbele vergrijzing en ontgroening hebben verenigingen in de gemeente steeds meer moeite om leden te werven en behouden.¹¹ Door beide demografische ontwikkelingen hebben verenigingen volgens respondenten moeite

¹¹ Dubbele vergrijzing verwijst naar de toename van het aantal senioren (65 jaar en ouder) en de toename van de gemiddelde leeftijd van senioren.

met het werven en behouden van vrijwilligers (vooral kaderleden) en het op peil houden van hun financiën. Volgens hen is in de krimpregio waarin de gemeente ligt regelmatig sprake van schaalvergroting bij sportverenigingen: kleine verenigingen worden steeds kleiner, terwijl grote verenigingen juist meer leden trekken.

Ook in de andere casegemeente waar naar verwachting bevolkingsafname plaatsvindt, geven respondenten aan dat schaalvergroting van sportverenigingen speelt of in de toekomst kan gaan spelen.

● **Positieve invloeden dubbele vergrijzing**

In krimpregio's merken verschillende verenigingsbestuurders ook positieve invloeden op van dubbele vergrijzing:

- Verenigingen spelen hier soms op in door sport- en beweegaanbod voor ouderen te organiseren. En vaak met succes, doordat ouderen zich als lid aanmelden bij clubs.
- Ouderen willen relatief vaak vrijwilligerswerk op zich nemen. Bestuurders geven aan dat gepensioneerden doorgaans meer tijd vrij kunnen en willen maken om zich in te zetten voor het besturen en organiseren van verenigingssport.

3.2 **Dorpshuisfunctie**

Sportvereniging als laatst overgebleven voorziening

In de kleine kernen van de casegemeenten verdwijnen sportverenigingen niet altijd. In meerdere interviews kwam naar voren dat voorzieningen zoals kerken, supermarkten, buurthuizen en bibliotheken verdwenen of op de nominatie staan om te verdwijnen. Daarentegen blijven sommige sportverenigingen (met name voetbalverenigingen) wel bestaan. Soms zelfs als een van de laatst overgebleven voorzieningen, naast met name basisscholen.

Verenigingen die overeind bleven, beschrijven meerdere respondenten als verenigingen die een '**dorpshuisfunctie**' vervullen. Zij komen op dit concept doordat verenigingen de functie van (verdwenen) dorpshuizen als centrale ontmoetingsplek overnemen.

Daarbij gebruiken mensen verenigingsaccommodaties net als dorpshuizen voor multifunctionele doeleinden. Zo noemen respondenten het gebruik van kantines van sportverenigingen door kinderopvangorganisaties en cultuur- en spelverenigingen, voor vergaderingen van de dorpsraad, als stemlokaal, voor AED- en EHBO-trainingen, en als ruimte voor maatschappelijke stichtingen als De Zonnebloem.

Organisch ontstaan en gevoed door beleid

In onze case-gemeenten ontstond de dorpshuisfunctie van verenigingen volgens respondenten meestal organisch. Doordat andere voorzieningen in kernen verdwijnen of verschrallen, neemt het belang van sportverenigingen voor sociale ontmoeting en verbinding toe. De accommodaties die verenigingen gebruiken

blijven vaak een van de weinige, zo niet de enige publieke accommodatie waar meerdere activiteiten te organiseren zijn.

In een van de case-gemeenten noemt een respondent bijvoorbeeld dat een dorpscafé verdween. Daardoor viel een centrale plek voor ontmoeting en verbinding van mensen weg en gingen mensen die elkaar daar ontmoetten, voortaan naar de lokale voetbalvereniging toe, die wel overeind bleef.

Ook spraken we in onze interviews over dat gemeenten het ontstaan van een dorpshuisfunctie voeden vanuit hun beleid. In een van de gemeenten startte de gemeentelijke organisatie een participatietraject over sport en leefbaarheid. Ze nodigden inwoners uit om projectvoorstellen in te dienen die de gemeente kon subsidiëren.

Volgens de lokale beleidsambtenaar sport en bewegen en de lokale kwartiermaker leefbaarheid die we spraken, heeft dit traject inwoners '**wakker geschud**'. Dat wil zeggen dat zij door het traject (nadrukkelijker) in zijn gaan zien dat bevolkingskrimp door vooral ontgroening en dubbele vergrijzing gevolgen heeft of kan hebben voor de leefbaarheid binnen dorpskernen. En daarmee voor ontmoeting, verbinding en cohesie. Gelet op de verdere bevolkingskrimp in de regio in de toekomst, zien gemeente-inwoners net als de gemeente het belang ervan om daarop te anticiperen.

Door het participatieproject zijn de gemeente, inwoners en verenigingen in gaan zien dat verenigingen en hun accommodaties (nadrukkelijker) een dorpshuisfunctie kunnen vervullen.

Vrijwilligers des te belangrijker

Vrijwilligers zijn essentieel voor het voortbestaan van sportverenigingen. Voor verenigingen die een dorpshuisfunctie vervullen in een kern waar de bevolking afneemt, kan het lastig zijn voldoende vrijwilligers te vinden. Door de bevolkingsafname zijn er in potentie minder leden voor verenigingen. Hierdoor rust er meer druk op de schouders van wel actieve vrijwilligers om de dorpshuisfunctie uit te oefenen en dat te blijven doen.

Bestuurders van verenigingen met een dorpshuisfunctie die we spraken, geven dan ook aan dat het voor hen bovenal van belang is om voldoende vrijwilligers te werven en behouden. En dat dit soms een behoorlijke uitdaging kan zijn. Verenigingen spelen hier onder andere op in door verantwoordelijkheden te beleggen onder een zo groot mogelijke groep vrijwilligers, zodat het reilen en zeilen van de vereniging niet afhankelijk is van een beperkt aantal vrijwilligers, en daarmee kwetsbaar.

Belangrijk voor dorpsidentiteit

Als sportverenigingen een van de laatst overgebleven voorzieningen zijn in een dorpskern, zijn zij des te belangrijker voor de dorpsidentiteit (vgl. Christiaanse, 2021). Dit benoemen meerdere respondenten duidelijk. Inwoners associëren zich met dorpen via verenigingen.

Ook in de literatuur lezen we dit terug: de aanwezigheid van sportverenigingen heeft een belangrijke symbolische waarde voor bewoners in dorpskernen. Het is een indicator voor een positieve ontwikkeling in plaats van een dorp dat in verval is of lijkt door bevolkingsafname (Iversen et al., 2023).

Het verdwijnen van lokale voorzieningen kunnen dorpsbewoners dan ook ervaren als identiteitsverlies. Dit een negatieve invloed hebben op het gemeenschapsgevoel in dorpskernen (Christiaanse, 2021; Christaanse & Haartsen, 2020).

3.3 Multifunctioneel gebruik accommodaties

Verbouwingen

De dorpshuisfunctie die verenigingen vervullen, houdt in de praktijk in dat gemeente-inwoners hun accommodaties multifunctioneel gebruiken. Vaak vraagt dit om kleine of grote verbouwingen, kwam naar voren in onze interviewgesprekken.

Zo spraken we met een voetbalvereniging die een dorpshuisfunctie ging vervullen. Daarvoor was het nodig om met name de kantine te moderniseren. Dit hield in dat de kantine werd opgesierd om de uitstraling te veranderen, en dat die werd onderverdeeld in meerdere ruimtes.

Domeinoverstijgend samenwerken

In een andere gemeente kwam naar voren dat gemeenteregels het multifunctionele gebruik van sportaccommodaties soms kunnen belemmeren. Bijvoorbeeld als het gaat om openingstijden van accommodaties of voorschriften om accommodaties voor specifieke doeleinden te gebruiken. De beleidsambtenaren van de gemeente die we spraken zoeken in dit licht uit of en hoe lokale regelgeving is te versoepelen.

Daarvoor is het volgens de ambtenaren van belang dat er bij beleidsontwikkeling en -uitvoering (meer) domeinoverstijgende samenwerking komt tussen teams binnen de gemeentelijke organisatie die zich bezighouden met wonen en wijken, leefbaarheid en sport. Maar ook samenwerkend besturen met beleidsmakers uit andere sectoren is relevant, zoals zorg, welzijn en cultuur. Daarnaast is het volgens de ambtenaren van belang om inwoners van de gemeente te betrekken, zodat zij hun behoeften voor accommodatiegebruik kunnen delen.

Door al deze groepen te raadplegen kan een integrale visie ontstaan. Over waar en hoe verenigingen beter een multifunctionele dorpshuisfunctie kunnen vervullen en welke accommodatie-aanpassingen daarvoor nodig zijn. Een goed uitgedachte visie kan het proces naar multifunctioneel accommodatiegebruik versnellen, volgens de beleidsambtenaren.

3.4 Veranderende samenstelling verenigingen

In verschillende casegemeenten neemt het aantal vluchtelingen en expats toe (zie ook paragraaf 3.1). Deze toename van inwoners is ook zichtbaar in de ledenaantallen van sportverenigingen. Hoewel respondenten aangeven dat dit bijdraagt aan de stabilisering of zelfs een toename van ledenaantallen van verenigingen, verloopt de integratie van expats en vluchtelingen volgens hen geregeld moeizaam. Hieraan liggen verschillende redenen ten grondslag:

- Expats en met name vluchtelingen ervaren volgens verenigingsbestuurders die we spraken vaak een taalbarrière in Nederland.
- Vluchtelingen en expats zijn niet of in mindere mate bekend met het vrijwillige organisatieprincipe van Nederlandse sportverenigingen. Met andere woorden: zij zijn minder gewend aan het idee dat lidmaatschap van een vereniging ook vrijwillige inzet voor bestuur en organisatie met zich meebrengt.

Conclusies en aanbevelingen

In dit afsluitende hoofdstuk bespreken we de belangrijkste conclusies van het onderzoek. Vervolgens doen we aanbevelingen voor beleidsmakers over sport en sociale cohesie.

4.1 Conclusies

Relatief sterke afname sportverenigingen in krimpregio's

Een centrale vraag in ons onderzoek is hoe sportverenigingen en -accommodaties zich ontwikkelen in krimp- en anticipeerregio's. In deze regio's bevinden zich relatief veel sportverenigingen en sportaccommodaties. Vooral het relatieve aantal sporthallen is in krimp- en anticipeerregio's (fors) groter dan in andere regio's in Nederland.

Het aantal sportverenigingen neemt sinds 2000 af in Nederland. In krimpregio's zien we die ontwikkeling nog sterker terug. In anticipeerregio's verloopt de ontwikkeling van het aantal sportverenigingen meer in lijn met de landelijke trend.

De relatief sterke afname van het aantal verenigingen in met name krimpregio's is ook terug te zien in de ontwikkeling van het aantal sportbondlidmaatschappen. Landelijk is 23 procent van de inwoners lid van een sportbond. Dit percentage ligt in krimp- en anticipeerregio's (19%) lager dan in andere regio's.

Inwoners van krimp- en anticipeerregio's beoefenen vooral hockey en tennis relatief weinig in verenigingsverband. Daar staat tegenover dat ze relatief vaak verenigingsvoetbal beoefenen.

Verschillen bevolkingsontwikkeling tussen gemeenten

In krimpregio's vindt bevolkingsafname plaats. Onze data laten zien dat er in anticipeerregio's een bevolkingstoename plaatsvindt, al is die minder sterk dan in regio's daarbuiten.

Tussen (kernen in) gemeenten in krimp- en anticipeerregio's doen zich verschillen voor. Zo zagen we in sommige (kernen in) casegemeenten bevolkingsgroei. Onder andere de instroom van vluchtelingen en expats zorgt daarvoor. Andere redenen zijn dat mensen op middelbare leeftijd verhuizen naar de casegemeenten en dat jongeren en jongvolwassenen lastig aan een woning elders kunnen komen en daarom (langer) in de gemeenten blijven wonen.

Een bevolkingstoename zagen we vooral in stadskernen van casegemeenten en in casegemeenten dicht bij een grootstedelijke andere gemeente of in een grootstedelijk gebied. Het uitblijven of een beperkte mate van bevolkingsafname heeft daar gevolgen voor sportverenigingen. Hun ledenaantal is daar overwegend stabiel of stijgt zelfs, volgens onze respondenten.

Daarentegen hoorden we vooral over bevolkingsafname in kleine dorpskernen in krimpregio's. Door vooral dubbele vergrijzing en ontgroening bracht dit daar bij menig vereniging een afnemend ledenaantal teweeg. Voor verenigingen is het daarom ook lastig om hun vrijwilligersaan- en financiën op peil te houden. Tegen deze achtergrond zijn schaalvergroting en het verdwijnen van verenigingen in de kleine dorpskernen van onze casegemeenten aan de orde.

Verenigingen en accommodaties verdwijnen niet altijd

Maar verenigingen en hun accommodaties in kleine dorpskernen blijken niet altijd te verdwijnen. Ook niet in dorpen waar andere voorzieningen wel verdwenen of verschraken, zoals supermarkten, bibliotheken en cafés. Soms zijn sportverenigingen zelfs de laatste overgebleven voorziening in dorpen.

Dorpshuisfunctie voor verenigingen en accommodaties

Waar andere voorzieningen verdwijnen, zijn sportverenigingen in de publieke ruimte van kleine dorpskernen een van de plekken waar mensen elkaar ontmoeten. Dit lijkt op basis van ons onderzoek met name relevant in kleine dorpskernen waar de bevolking krimpt en inwoners relatief sterk op elkaar zijn aangewezen.

In meerdere dorpskernen van casegemeenten krijgen verenigingen een dorpshuisfunctie. Inwoners gebruiken verenigingen en hun accommodaties dan multifunctioneel voor verschillende (maatschappelijke) doeleinden. De dorpshuisfunctie van clubs ontstond in de meeste gevallen organisch, maar werd soms ook gevoed door gemeentelijk sportbeleid.

De dorpshuisfunctie van verenigingen in gemeenten in krimp- en anticipeerregio's onderbouwt hun belang voor sociale cohesie. Verenigingen zijn locaties waar mensen elkaar ontmoeten en zich met elkaar verbinden, voor verschillende doeleinden.

4.2 Aanbevelingen

Houd rekening met diversiteit binnen regio's en gemeenten

Tussen (kernen in) gemeenten in krimpregio's en anticipeerregio's doen zich verschillen voor qua ontwikkeling van het aantal inwoners, sportverenigingen en sportaccommodaties. Voor zover dat nog niet gebeurt, doen beleidsmakers er verstandig aan om krimp- en anticipeerregio's niet als entiteiten te zien (en zeker niet krimp- én anticipeerregio's als één entiteit).

Het is belangrijk om bij het ontwikkelen, onderbouwen en bespiegelen van beleid over sportontwikkeling en over sociale ontmoeting en verbinding rekening te houden met de verschillende contexten die daarbinnen aan de orde zijn.

Benut de sociale kracht van sport

Ons onderzoek laat zien dat sportverenigingen en -accommodaties bij het verdwijnen van andere voorzieningen van waarde kunnen zijn voor sociale ontmoeting en verbinding. Sociale cohesie is een belangrijke maatschappelijke

waarde, want in een individualiserende samenleving draagt deze bijvoorbeeld bij aan wederzijds begrip, gemeenschapsgevoel en identiteitsvorming.

Tegen die achtergrond is het zinvol dat beleidsmakers nadenken over hoe ze (verenigings)sport zoveel mogelijk kunnen stimuleren in (kernen in) gemeenten waar het voorzieningenniveau afneemt of dreigt af te nemen. Uiteraard kunnen ook andere domeinen hieraan bijdragen, zoals cultuur, welzijn en onderwijs.

Reflecteer in krimpregio's op tegenstelling

Beleidsambtenaren sport blijken overtuigd van het belang van sportaccommodaties voor sociale cohesie. Toch zetten ambtenaren in krimpregio's daar nog relatief weinig op in. We raden hen aan te reflecteren op deze tegenstelling, door na te gaan hoe sport en sportaccommodaties mogelijk meer of anders bij kunnen dragen aan sociale cohesie en wat daarvoor nodig is. Uiteraard ook weer in samenhang met de genoemde andere domeinen.

Vraag jongeren en ouderen naar hun perspectief

In ons onderzoek kwamen perspectieven van bestuurders en organisatoren van lokale sport en leefbaarheid naar voren. Ontgroening en dubbele vergrijzing zijn dominante oorzaken van (mogelijke) bevolkingsafname. In dat licht is het voor beleidsmakers boeiend om juist met jongeren en ouderen in gesprek te gaan over hun behoeften voor sport in krimp- en anticipeerregio's. Vervolgens kunnen beleidsmakers reflecteren op hoe die behoeften zich verhouden tot hun beleid en aanbod.

Denk randvoorwaarden voor dorpshuisfunctie uit

Om een dorpshuisfunctie te kunnen vervullen, lijken twee voorwaarden in ieder geval van belang.

Ten eerste moet de accommodatie van de vereniging geschikt zijn voor het beoefenen van sport én andere activiteiten, zoals vergaderingen van een lokale dorpsraad en spel- en cultuuractiviteiten. Gemeenten zijn meestal eigenaar van accommodaties van sportverenigingen. We raden beleidsmakers daarom aan om bij het bouwen en verbouwen van accommodaties rekening te houden met hoe die zo goed mogelijk als dorpshuis kunnen fungeren.

Ten tweede moeten er voldoende vrijwilligers zijn. Zeker in dorpskernen waar de bevolking afneemt en er nog meer druk rust op inwoners om voorzieningen intact te houden. Ondersteuning van gemeenten, bonden en andere organisaties moet dan ook op vrijwilligerswerving en -behoud gericht zijn en blijven.

Speel in op kansen die dubbele vergrijzing biedt

Verschillende respondenten merken op dat dubbele vergrijzing een positieve invloed heeft op het werven en behouden van vrijwilligers binnen verenigingen. Juist gepensioneerde senioren hebben meestal relatief veel tijd om vrijwilligerswerk te doen.

Verschillende verenigingen die wij spraken, zien dan ook dat senioren oververtegenwoordigd zijn binnen hun 'vrijwilligerskorps'. En dat het aantal senioren dat vrijwilligerswerk wil en kan uitvoeren toeneemt onder invloed van dubbele vergrijzing. Voor verenigingen is het daarom raadzaam om na te denken over hoe zij hier mogelijk (beter) op in kunnen spelen.

Bronnen

Christiaanse, S. (2021). Het verlies van voorzieningen [Essay]. AGORA, 2021(3), 12-13.

Christiaanse, S., & Haartsen, T. (2020). Experiencing place-change: A shared sense of loss after closure of village facilities. *Journal of Environmental Psychology*, 69, 101432, ISSN 0272-4944. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101432>

Geurink, N., Van Vugt, H., Kools, M., & Hoekman, R. (2025). *Monitor lokaal sportbeleid 2024*. Mulier Instituut.

Hoekman, R., & Schadenberg, B. (2023). *Onderbenutting van sportaccommodaties*. Mulier Instituut.

Hoekman, R., Bulsink, A., & Van Kalmthout, J. (2015a). *Sportverenigingen in krimpkeren. Het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren*. Mulier Instituut.

Hoekman, R., Van der Werff, H., Nagel, S., & Breuer, C. (2015b). A cross-national comparative perspective on sport clubs in Europe. In *Sport clubs in Europe: A cross-national comparative perspective* (pp. 419-435). Springer International Publishing.

Hoekman, R., Floor, C., & Van Stam, W. (2019). *Exploitatie van sportaccommodaties: een verkennende studie*. Mulier Instituut.

Hoekman, R., Knol, F., & Van der Poel, H. (2010). Ruimte en accommodaties voor sport. In A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, J. de Haan & K. Breedveld (Red.), *Sport: een leven lang. Rapportage Sport* (pp. 204-218). Sociaal & Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.

Hospers, G. J. (2013). Coping with shrinkage in Europe's cities and towns. *Urban Design International*, 18, 78-89. <https://doi.org/10.1057/udi.2012.29>

Iversen, E. B., Fehsenfeld, M., & Ibsen, B. (2023). Where do we meet? Exploring how facilities and meeting places in rural areas contribute to quality of life. *Journal of Rural Studies*, 97, 235-242. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.026>

Manakou, A. (2018). *The phenomenon of rural depopulation in the Swedish landscape; turning the trends*. Blekinge Institute of Technology.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke relaties (2019). *Indeling gemeenten krimpregio's en anticipeerregio's per 1 januari 2019*. <https://open.overheid.nl/repository/ronl-d666257d-e7e1-4a75-9c55->

94c0f66d9d54/1/pdf/Indeling%20krimp-
%20en%20anticipeergebieden%20versie%201-1-2019.pdf
NOC*NSF (2025). *Zo Sport Nederland*.

Robertson, J., Eime, R., & Westerbeek, H., (2019). Community sports clubs: are they only about playing sport, or do they have broader health promotion and social responsibilities? *Annals of Leisure Research*, 22(2), 215-232.
<https://doi.org/10.1080/11745398.2018.1430598>.

Schadenberg, B., & Wezenberg-Hoenderkamp, K. (2025). Aanbod en gebruik van sportaccommodaties. In K. Wezenberg-Hoenderkamp, & B. Schadenberg, *Jaarrapport ruimte voor sport en bewegen 2025* (pp. 8-28). Mulier Instituut.

Tiessen-Raaphorst, A. (2020). *Sociale cohesie en de rol van de sportsector*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Dool, R., De Hoog, T., & Swartjes, B. (2025). *Participatie in sport en cultuur*. Mulier Instituut & Boekmanstichting.

Van der Roest, J., Hoeijmakers, R., Brandsema, A., & Van Kalmthout, J. (2017). *Sport in transitie regio's; ontwikkeling van de sport in gebieden met demografische uitdagingen*. Mulier Instituut.

Van Eldert, P., & Van Kalmthout, J. (2024). *Monitor aantal sportverenigingen in Nederland 2024: ontwikkeling tussen 2000 en 2023*. Mulier Instituut.

Vermeij, L., Hoekman, R., & Steenbekkers, A. (2014). Hoe ver gaan dorpsbewoners voor de sport? *Vrijtijdstudies*, 32(1), 7-18.

Vermeij, L., Iedema, J., Boelhouwer, J., Ooms, I., & Kullberg, J. (2021). *Vier typen gemeenten*. Sociaal en Cultuur Planbureau.

Wezenberg-Hoenderkamp, K., & Rauws, R. (2023). Afstand. In H. Van der Poel, & R. Hoekman, (2023). *Sportaccommodaties in Nederland* (pp. 70-95). Mulier Instituut.

Bijlage 1: Overzicht interviewrespondenten

We namen 24 interviews af:

- Eén met een beleidsamtenaar sport en bewegen en een kwartiermaker sport en leefbaarheid die werken bij een gemeente.
- Eén met beleidsambtenaren sport en bewegen, leefbaarheid en maatschappelijke accommodaties die werken bij een gemeente.
- Eén met een beleidsamtenaar sport en bewegen die werkt bij een sportserviceorganisatie die onderdeel is van een gemeente.
- Eén met een beleidsamtenaar sport en bewegen.
- Drie met vertegenwoordigers van lokale dorpsraden.
- Eén met een wijkcoördinator en beleidsamtenaar overheids- en burgerparticipatie die bij een gemeente werken.
- Eén met een vertegenwoordiger van een lokale welzijnsorganisatie.
- Eén met een vertegenwoordiger van een sportraad in een gemeente.
- Eén met een vertegenwoordiger van een sportserviceorganisatie in een bredere anticipeerregio.
- Dertien met vrijwilligers die actief zijn binnen sportverenigingen. In twaalf van de dertien gesprekken ging het om bestuurders. In één gemeente betrof het een vrijwilliger¹² van een omni-sportvereniging, waarbinnen drie takken van sport (één binnensport en twee buitensporten) plaatsvinden.

¹² Deze vrijwilliger is geen onderdeel van een specifieke commissie in de vereniging. Zij spande zich in het verleden in voor het 'dorpsbelang' in één van de dorpskernen die onderdeel is van gemeente A. Vanuit die hoedanigheid kon ze niet ons niet alleen vertellen over de vereniging, maar ook over het belang van de vereniging voor sociale ontmoeting en verbinding.

Bijlage 2: Leidraad interviews vertegenwoordigers lokale leefbaarheid

- Inleiding
- Middenstuk:
 - Dorpsraad, participatieraad of verwante organisatie:
 - Waar houdt uw organisatie zich vooral mee bezig?
 - Hoe zijn de activiteiten van uw organisatie gerelateerd aan sportverenigingen en sportaccommodaties?
 - Leefbaarheid:
 - Hoe is het wat u betreft gesteld met de leefbaarheid in het dorp waarin jullie actief zijn?
 - Wat is de rol van sport daarbij?
 - Welke veranderingen hebben zich in die leefbaarheid voorgedaan in de afgelopen tien jaar? En waardoor vonden die veranderingen plaats?
 - Uw dorp ligt in een krimp-/ anticipeerregio. Hoe heeft dat invloed op de leefbaarheid in het dorp? En hoe had dat invloed op de leefbaarheid in het dorp in de afgelopen tien jaar?
 - (a) Hoe speelde en speelt de dorpsraad op deze invloed in?
 - (b) Wat is de rol van sport daarbij?
 - Sportverenigingen en sportaccommodaties in relatie tot leefbaarheid:
 - Wat is momenteel de rol van sportverenigingen voor de leefbaarheid in het dorp? Kunt u dit toelichten met voorbeelden?
 - Welke andere organisaties (verenigingen/ stichtingen) en groepen zijn van belang voor lokale leefbaarheid? En hoe verhouden die zich tot sport?
 - Hoe is de rol van sportverenigingen voor de leefbaarheid in het dorp veranderd in de afgelopen tien jaar? Kunt u dit toelichten met voorbeelden?
 - Welke andere organisaties (verenigingen/ stichtingen) en groepen waren de afgelopen tien jaar van belang voor lokale leefbaarheid? En hoe verhielden die zich tot sport? Hoe is dat veranderd?
 - Wat is momenteel de rol van specifiek sportaccommodaties voor de leefbaarheid in het dorp? Kunt u dit toelichten met voorbeelden?

- Welke andere accommodaties zijn van belang voor lokale leefbaarheid? En hoe verhouden die zich tot sportaccommodaties?
- > Hoe is de rol van specifiek sportaccommodaties veranderd in de afgelopen tien jaar? Kunt u dit toelichten met voorbeelden?
 - Welke andere accommodaties waren de afgelopen tien jaar van belang voor lokale leefbaarheid? En hoe verhieldden die zich tot sportaccommodaties? Hoe is dat veranderd?
- Sociale ontmoeting en verbinding:
 - > Hoe is het naar uw idee momenteel gesteld met de sociale verbinding tussen mensen in de gemeente/ het dorp/ de kern?
 - > Welke veranderingen hebben zich daarin voorgedaan in de afgelopen tien jaar?
 - > Wat is de invloed van sportverenigingen op sociale verbinding tussen mensen in de gemeente/ het dorp/ de kern? Welke veranderingen deden zich daarin voor in de afgelopen tien jaar?
 - > Wat is de invloed van specifiek sportaccommodaties op sociale verbinding tussen mensen in de gemeente/ het dorp/ de kern? Welke veranderingen deden zich daarin voor in de afgelopen tien jaar?
- Toekomst:
 - > Hoe kijkt u aan tegen de toekomst van sportverenigingen en sportaccommodaties in uw gemeente/ het dorp/ de kern?
 - Hoe verhoudt de rol van sportverenigingen en -accommodaties zich tot andere sociale voorzieningen? Welke voorzieningen zijn nog meer van belang in de toekomst?
 - > Wat gaan sportverenigingen en -accommodaties in uw ogen in de toekomst betekenen voor de leefbaarheid in uw gemeente?
 - Hoe verhoudt de rol van sportverenigingen en -accommodaties zich tot andere sociale voorzieningen? Welke voorzieningen zijn nog meer van belang in de toekomst?
 - > Welke kansen en uitdagingen staan voor sportvoorzieningen centraal en hoe kan daarop ingespeeld worden?
 - > Wat gaan sportverenigingen en -accommodaties in uw ogen in de toekomst betekenen voor sociale verbinding in uw gemeente?
 - Hoe verhoudt de rol van sportverenigingen en -accommodaties zich tot andere sociale voorzieningen? Welke voorzieningen zijn nog meer van belang in de toekomst?
 - > Welke kansen en uitdagingen staan daarbij centraal en hoe kan daarop ingespeeld worden?

○ Uitleiding

Bijlage 3: Leidraad interviews beleidsambtenaren gemeenten

- Inleiding
- Middenstuk:
 - Verenigingssport:
 - Welke woorden schieten u te binnen als u denkt aan de staat van verenigingssport in uw gemeente? Waarom kiest u voor die woorden?
 - Welke veranderingen deden zich in de afgelopen tien jaar voor in uw gemeente als het gaat om verenigingssport?
 - Wat was de invloed van de opkomst/ concurrentie van andersoortige sportaanbieders?
 - Ontwikkeling sportverenigingen:
 - In hoeverre veranderen sportverenigingen in uw gemeente momenteel (denk aan: daling ledental, fusies en/ of verdwijnen verenigingen)? En door welke ontwikkelingen komt dat vooral (denk aan: vergrijzing, ontgroening)?
 - Wat is de invloed van de gemeente op de veranderingen?
 - In hoeverre zijn verenigingen in uw gemeente de afgelopen tien jaar veranderd? En door welke ontwikkelingen komt dat vooral? Wat was de invloed van de gemeente op veranderingen?
 - Uw gemeente en de verenigingen daarin liggen in een gebied waarin bevolkingskrimp en vergrijzing plaatsvinden of worden verwacht. In hoeverre zijn verenigingen in uw gemeente daardoor in de afgelopen tien jaar veranderd?
 - Welke invloed had de gemeente daarop? En hoe gingen de verenigingen met de veranderingen om?
 - Welke invloed hebben de huidige of de te verwachten bevolkingskrimp en vergrijzing in de regio momenteel in jullie gemeente? En hoe gaan de verenigingen daarmee om?
 - Ontwikkeling sportaccommodaties:
 - Wat zijn wat sportaccommodaties betreft belangrijke ontwikkelingen in uw gemeente? Denk aan het wegvallen van accommodaties, het verbouwen en nieuwbouwen van accommodaties, of de clustering van sportaccommodaties.

- > Wie gebruiken de sportaccommodaties in uw gemeente allemaal momenteel?
 - Natuurlijk gebruiken verenigingen de accommodaties. Maar wat is het andersoortig gebruikt, door organisaties of groepen mensen die formeel/ informeel op de accommodaties zijn te vinden? En voor welke functies of doeleinden gebruiken zij de accommodaties?
 - Wordt andersoortig gebruikt gestimuleerd?
- > Hoe is het gebruiken van sportaccommodaties in uw gemeente de afgelopen tien jaar veranderd? En hoe komt dat? Welke invloed heeft uw gemeente gehad op veranderingen qua accommodatiegebruik?
- > Uw gemeente ligt in regio waarin bevolkingskrimp en vergrijzing plaatsvinden of worden verwacht. Welke invloed heeft dat momenteel op sportaccommodaties in uw gemeente? En hoe gaan de gebruikers van de accommodaties, zoals verenigingen, daarmee om?
- Sociale ontmoeting en verbinding:
 - > Wat betekenen verenigingen in uw gemeente momenteel voor sociale verbinding tussen gemeente-inwoners? En hoe komt die sociale verbinding tot uiting? Heeft u daar voorbeelden van?
 - > Wat betekenen specifiek sportaccommodaties momenteel voor sociale verbinding tussen gemeente-inwoners? En hoe komt dat tot uiting? Heeft u daar voorbeelden van?
 - > Hoe is de betekenis van sportverenigingen voor sociale verbinding in de afgelopen tien jaar veranderd in uw gemeente? En waardoor komt die verandering?
 - > Hoe is de betekenis van specifiek verenigingsaccommodaties voor sociale verbinding in de afgelopen tien jaar veranderd in uw gemeente? En waardoor komt die verandering?
 - > Uw gemeente ligt in een regio waarin bevolkingskrimp en vergrijzing plaatsvinden of worden verwacht. Welke invloed heeft dat momenteel op de betekenis van sportverenigingen en sportaccommodaties voor sociale verbinding? En hoe was dat de afgelopen tien jaar?
 - > Wat is de rol van andere voorzieningen in relatie tot sportverenigingen en -accommodaties als het gaat om sociale ontmoeting en verbinding?
 - > Zijn sportverenigingen en -accommodaties dé plek waar mensen samenkomen, of één van de vele plekken?
 - Wat zijn die andere plekken?
 - Als sportverenigingen en -accommodaties belangrijk zijn, wat zegt dit dan over de ontwikkeling van het aanbod van andere organisaties en voorzieningen voor sociale ontmoeting en verbinding? Zijn andere organisaties en voorzieningen verdwenen, of valt dat wel mee?

- Toekomst:

- Hoe ziet u de toekomst van sportverenigingen in uw gemeente voor zich? Welke rol is daarbij weggelegd voor uw gemeente?
- Welke kansen en uitdagingen staan er in de toekomst voor verenigingen centraal? En hoe spelen verenigingen daar volgens u op in? Welke rol is daarbij weggelegd voor uw gemeente?
- Hoe ziet u de toekomst van specifiek sportaccommodaties in uw gemeente voor zich? Welke rol is daarbij weggelegd voor uw gemeente?
- Welke kansen en uitdagingen staat er in de toekomst van sportaccommodaties in uw gemeente centraal? En hoe wordt of kan daarop worden ingespeeld? Welke rol is daarbij weggelegd voor uw gemeente?
- In hoeverre hebben sportverenigingen in uw gemeente in de toekomst ondersteuning nodig? En hoe is die wat u betreft te organiseren? Welke rol is daarbij weggelegd voor uw gemeente?

- Uitleiding

Bijlage 4: Leidraad interviews lokale vertegenwoordigers sport(verenigingen)

- Inleiding
- Middenstuk:
 - Vereniging:
 - Hoe zou u de vereniging waarvan u lid bent beknopt beschrijven?
 - Wie zijn er (voornamelijk) lid van uw vereniging? En hoe is de samenstelling van het ledenbestand de afgelopen tien jaar veranderd?
 - Wat is de rol van uw vereniging ten opzichte van andere voorzieningen/ organisaties in de toekomst, die door bevolkingskrimp onder druk staan of kunnen staan?
 - Ontwikkeling vereniging:
 - In hoeverre verandert uw vereniging momenteel? En door welke ontwikkelingen komt dat vooral?
 - Wat is de invloed van de opkomst/ aanwezigheid/ concurrentie van andere sportaanbieders op verenigingen?
 - In hoeverre is uw vereniging de afgelopen tien jaar veranderd? En door welke ontwikkelingen komt dat vooral?
 - Wat is de invloed van de opkomst/ aanwezigheid/ concurrentie van andere sportaanbieders op verenigingen?
 - Uw vereniging ligt in een regio waar bevolkingskrimp of vergrijzing plaatsvindt of wordt verwacht. Met name door dubbele vergrijzing. Welke invloed heeft dat momenteel op de vereniging? En hoe gaat de vereniging daarmee om?
 - In hoeverre is uw vereniging de afgelopen tien jaar veranderd, doordat die ligt in een regio waarin bevolkingskrimp of vergrijzing plaatsvindt of wordt verwacht? En hoe ging de vereniging daarmee om?
 - Ontwikkeling accommodatie:
 - Hoe zou u de accommodatie waarvan u gebruikt maakt, beschrijven?
 - Hoe is de accommodatie tot stand gekomen?
 - Wie gebruiken de accommodatie van uw vereniging momenteel allemaal? En voor welke functies of doeleinden gebeurt dat?

- Hoe is het gebruik van uw verenigingsaccommodatie de afgelopen tien jaar veranderd? En hoe komt dat? Is er bijvoorbeeld sprake geweest van nieuwbouw of verbouw?
 - Uw vereniging ligt in een krimp-/ anticipeerregio. Welke invloed heeft dat op de accommodatie van uw vereniging en het gebruiken van die accommodatie? En hoe gaat de vereniging daarmee om?
- Sociale ontmoeting en verbinding:
 - Wat betekent uw vereniging momenteel voor sociale verbinding tussen gemeente-inwoners? En hoe komt die sociale verbinding tot uiting? Heeft u daar voorbeelden van?
 - Wat betekent de accommodatie die u gebruikt momenteel voor sociale verbinding tussen gemeente-inwoners? En hoe komt dat tot uiting? Heeft u daar voorbeelden van?
 - Hoe is de betekenis van de vereniging voor sociale verbinding in de afgelopen tien jaar veranderd? En waardoor komt die verandering?
 - Hoe is de betekenis van de accommodatie die u gebruikt voor sociale verbinding in de afgelopen tien jaar veranderd? En waardoor komt die verandering?
 - Uw vereniging ligt in een krimp-/ anticipeerregio. Welke betekenis heeft dat op de betekenis van de vereniging én de verenigingsaccommodatie voor sociale verbinding? En hoe was dat de afgelopen tien jaar?
- Toekomst:
 - Hoe ziet u de toekomst van uw vereniging voor zich? Maakt u zich daar zorgen over en om welke redenen is dat al dan niet het geval?
 - Wat als de vereniging en accommodatie er niet zouden zijn?
 - Welke kansen en uitdagingen staan er in de toekomst centraal? En hoe speelt uw vereniging daarop in?
 - Wat is de rol van uw vereniging ten opzichte van andere voorzieningen/ organisaties in de toekomst, die door bevolkingskrimp onder druk staan of kunnen staan?
 - Hoe ziet u de toekomst van specifiek de accommodatie die u gebruikt voor zich? Maakt u zich daar zorgen over en om welke redenen is dat al dan niet het geval?
 - Welke kansen en uitdagingen staan er in de toekomst van uw verenigingsaccommodatie centraal? En hoe speelt uw vereniging daarop in?
 - Wat is naar uw idee het belang van de vereniging in sociaal opzicht in de toekomst?
 - In hoeverre heeft uw vereniging in de toekomst ondersteuning nodig? En hoe is die wat u betreft te organiseren?

○ Uitleiding

Rutger de Kwaasteniet
r.dekwaasteniet@mulierinstituut.nl

Amilia Aarnink
a.aarnink@mulierinstituut.nl

Petra Schep
p.schep@mulierinstituut.nl

Björn Schadenberg
b.schadenberg@mulierinstituut.nl

Janine van Kalmthout
j.vankalmthout@mulierinstituut.nl